

ТМ	Г. XXX	Бр. 3	Стр. 427 - 440	Ниш	јул - септембар	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 502.131.1+316.728

Оригинални научни рад

Примљено: 05.02.2006.

Весна Милтојевић

Факултет заштите на раду

Ниш

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И КВАЛИТЕТ ЖИВОТА*

Резиме

Еколошка криза као основно обележје савремене цивилизације, доводи у питање задовољавање многобројни људских потреба, даљи развој, па чак и опстанак. Прва и друга индустријска револуција нису имале слуха за животну средину, па се у другој половини двадесетог века уакзује на нарушавање еколошке равнотеже као последице неусклађености између техносфере, социосфере и биосфере и трага за могућим путевима превазилажења проблема и решавања "сукоба" на релацији друштво-природа. Екологизација друштва проширује лепезу потреба еколошким потребама које се супротстављају традиционалним економским потребама гомилања материјалних добара и производњи која не води рачуна о животној средини. У раду се, између осталог указује да општеприхваћени модел развоја – одрживи развој, за циљ има не само заштиту животне средине, већ побољшање квалитета живота јер се залаже за задовољавање потреба садашњих и будућих генерација.

Кључне речи: еколошке потребе, квалитет живота, квалитет животне средине, квалитет радне средине, одрживи развој

Увод

У другој половини 20. века у индустријски најразвијенијим земљама у време интензивног развоја производних снага, почињу

---

vmiltojevic@yahoo.com

* Текст урађен у оквиру рада на пројекту *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који се изводи на Институту за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство науке и заштите животне средине РС.

расправе о квалитету живота као категорији која треба да заузме доминантно место у систему вредности човека и друштва. Увидело се да развој производних снага и пораст животног стандарда има позитивне, али и негативне последице по појединце, посебна друштва и читаво човечанство, као и да пораст богатства и друштвеног стандарда не доводе аутоматски до хуманизације друштва, благостања, свеукупног задовољавања личних потреба и осећања задовољства и среће (А. Szalai, 1980), побољшања квалитета живота. Нешто касније, 70-их година истог века, указује се и на негативно антропогено деловање човека на животну средину, на нарушавање хомеостазе у систему "друштво-природа", чиме се доводи у питање даљи не само развој, већ и опстанак човечанства, те квалитет животне средине постаје један од индикатора квалитета живота.

Многобројне научно-стручне студије о могућим моделима даљег развоја друштва настале седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века, биле су мање или више прихватљиве за појединачна друштва, али не и за човечанство у целини. Трагању за општеприхватљивим моделом развоја прикључила се и Организација Уједињених Нација, која је на Конференцији о човековој средини у Стокхолму (1972), указала на неопходност повезивања економског и социјалног развоја уз вођење рачуна о заштити и унапређењу животне средине, а Светска комисија за животну средину и развој тзв. Брунтландска комисија поднела је 1987. извештај под називом *Наша заједничка будућност* у којем је изложен концепт нове светске економске и еколошке политике које би омогућиле *sustainable development*, и, у крајњој инстанци, квалитетнији живот. Сам термин прокламован је 1990. Бергенском декларацијом на Министарској конференцији европских земаља, а концепт одрживог развоја на глобалном нивоу прихваћен је и усвојен на Конференцији Уједињених Нација о животној средини и развоју одржаној у Рио де Жанеиру 1992. године. Десет година касније у Јоханесбургу (2002) одржан је Светски самит о одрживом развоју на коме је дат подстицај светским напорима у борби против сиромаштва и напорима за заштиту животне средине.

Еколошке потрбе и квалитет живота

Крајем седамдесетих година прошлог века у настојању да што прецизније дефинишу квалитет живота, неки аутори попут Форстера као индикатор његовог квалитета наводе степен загађености животне средине. Тако овај појам (квалитет живота) који је по природи неодређен и измиче ригорозној анализи (Moles, 303-304), добија нову димензију. Неодређености појма доприносе, поред осталог, саме речи које чине синтагму, јер, одредити квалитет нечега, посебно жи-

вота није нимало једноставно. Сам појам квалитет може да се користи за вредновање, корисност, лепоту; за означавање тежине или за означавање високог степена каквоће/квалитета. При том оно што је квалитетно не мора увек да буде корисно или лепо. Живот, пак може да се посматра као живот појединца или групе, живот на одређеној територији (у граду, селу, држави), али и као живот у одређеном временском периоду (током годину дана, задњих десет година, у прошлом веку). Тако да квалитет живота нема исто значење за све појединце у истом временском периоду, нити у различитим временским периодима, на различитим територијама, поготово ако се посматра са одређене временске дистанце. Поимање квалитета живота детерминисано је како полазним становиштима различитих наука, тако и вредносним оријентацијама и доминантним вредностима у оквиру њих.

Дефинисању појма прилази се са различитих аспеката: антрополошког, економског, еколошког, здравственог, социолошког, филозофског, социоеколошког, при чему се узимају у обзир различити критеријуми за његово одређивање. Неодређености појма доприноси и чињеница да су се у теоријским расправама о одређењу овог појма и изналажењу индикатора искристалисала два методолошка приступа: субјективни и објективни. Субјективни приступ који заступају К. В. Терн, А. МекКол, А. Мишел, Т. Х. Логети, Н. Ришер и др. полази од филозофско-психолошких особености ове категорије. Основу овог становишта чини човеково осећање и мишљење о сопственом животу и његовом квалитету. (шире видети у: McCall, 1975), односно, квалитет живота се повезује са нивоом задовољства – незадовољства животом у одређеном временском периоду, при чему појам среће заузима централно место. Тако, МекКол дефинише квалитет живота задовољењем "општих потреба и испуњења срећом" (McCall, 1975: 235). Објективни приступ, пак полази од друштвеног обележја ове категорије. Квалитет живота се одређује као ниво задовољења општих потреба што је предуслов за опште осећање среће. Задовољавање потреба се мери индиректно контролисањем нивоа потрошње роба и услуга за који се сматра да треба да задовољи одређену потребу. (Milbrath, 1979: 37). Не мање важна је и вредносна оријентација друштва и оно шта представља доминантну вредност у њему.

Полазећи од актуелне еколошке ситуације, са аспекта нашег разматрања, посебно су интересантна поимања квалитета живота са социоеколошког становишта. Фостер, Реимерс, Супк, Марковић, Фрадиер и др. полазе од става да квалитет живота мора да се испитује и у контексту стања у животној средини, те сматрају да квалитет живота обухвата систем духовних, материјалних, социокултурних, демографских и еколошких компоненти живота и подразумева "скуп односа који везује индивидуу, друштво у коме она живи и природну

средину, тако да сваки од ових елемената има себи својствен карактер и потребу" (Fradier, 1976: 6), тј. еколошки повољнију природну компоненту животне средине, али и демократски организовану и толерантнију друштвену средину (Д. Ж. Маркович, 1998: 24). Одређења са овог становишта указују на много већи број фактора који утичу на индивидуални и друштвени живот; разноврсне потребе и њихово задовољавање на оба нивоа (индивидуалном-микро нивоу и друштвеном-макро нивоу). Ово полазиште истовремено указује на повезаност задовољавања материјалних (биолошких и физичких), функционалних (социјално-економских, еколошких, културних, ергономских) и социјалних (економских, духовних, друштвених) потреба.

Сва одређења квалитета живота (економска, социолошка, здравствена, социоеколошка, ...) садрже одредницу задовољавања потреба. Сходно томе намеће се питање шта су потребе уопште, као и шта су то људске потребе, како се оне могу класификовати, шта их одређује и од чега зависи начин њиховог задовољавања.

У одређењу потреба искристалисала су се три становишта. По субјективистичком, изражавају недостатак нечега, па подразумевају оно што се жели. Објективистички приступ, полази од становишта да су индивидуалне жеље ефемерне, а да су потребе друштвено условљене степеном развоја производних снага и одређеним начином живота. Трећи приступ се чини најприхватљивијим, јер полази од става да су људске потребе детерминисане субјективним и објективним факторима, тј. субјективно-објективног су карактера. Оне мотивишу људе на делање чији је крајњи циљ њихово задовољавање, а тиме се отвара могућност формирања нових (*Dictionary of Sociology*, 1998: 442). Различити приступи у одређењу потреба узроковали су различите критеријуме за њихову класификацију тим пре што потребе имају своје порекло, еволуцију, изворна и променљива обележја, општа и посебна значења и вредности (Недељковић, 1997: 149).

Најопштију класификацију и хијерархију потреба даје А. Маслов. Он сматра да су човекове потребе урођене, да егзистирају и остварују се по узлазној линији. Поред физиолошких потреба људи имају и треба да задовоље потребу за сигурношћу (физичком и психичком), афективну потребу за припадношћу (некоме или нечему) и љубављу, потербу за уважавањем од стране других и на крају потребу за самореализацијом (самоактуализацијом). По овом аутору задовољавање потреба одвија се постепено, набројаним редом. Након задовољавања физиолошких потреба, потреба за сигурношћу постаје примарна. Задовољавање на прва два нивоа неопходан је услов за задовољавање на осталим нивоима. (Maslow, 1982: 101) Насупрот њему, А. Хелер сматра да се људске потребе могу поделити на материјалне и нематеријалне (Хелер, 1975: 3-4). Потребности се по мишљењу Е. Аларда могу класификовати у три основне групе: материјалне

(имати), социјалне (волети) и личне (бити). Галтунг пак сматра да човек има потребу за: благостањем (материјалним и нематеријалним), сигурношћу (радном, правном, имовинском, одбранбеном), самоидентитетом и слободом (Milbrath, 1979: 136). В. Лај сачинио је типологију потреба у облику тријаде на основу анализе класификација код Аларда, Маслова и Алдерфера. Сматра да се све потребе могу сврстати у материјалне, социјалне и персоналне (Lay, 1991: 298).

Чини се посебно интересантна класификација потреба коју је предложио Е. Фром. По његовој класификацији постоји пет типова људских потреба: за везаношћу, за стваралаштвом и стварањем, потреба да се буде личност, потреба човека да нађе своје место и улогу у свету (да буде признат и прихваћен) и потреба за поседовањем одређеног погледа на свет (Фром, 1971). Имајући у виду, с једне стране, претходну класификацију потреба, динамику потреба као и чињеницу да са развојем друштва потребе постају све многобројније и разноврсније, као и да је човек био-психо-социјално биће које у савременој цивилизацији живи у условима нарушене еколошке равнотеже лезезу потреба треба проширити и еколошким потребама, које обухватају заправо потребе за здравом природном и хуманом друштвеном компонентом животне средине. Како се људске потребе везују не само за потребе индивидуалног организма, већ и за друштво и односе према природној околини, а еколошки феномен показује се у ширењу граница индивидуалних и свеукупних друштвених потреба, значајне промене се дешавају у хијерархији потреба. (Маклярский, 1995: 54) По нашем мишљењу све потребе могу се класификовати у четири групе: еколошке потребе: потребе за здравом природном и друштвеном компонентом животне средине; егзистенцијалне потребе: за храном, одећом, станом; социјалне потребе: за сигурношћу, припадношћу, љубављу; персоналне потребе: за уважавањем од стране других и самоактуализацијом. Прво место у хијерархији потреба по нашем мишљењу припада еколошким, јер ниво задовољавања свих осталих потреба зависи од њеног остваривања. Само у здравој животној средини могуће је на адекватан начин задовољити материјалне, физиолошке/егзистенцијалне потребе. Захваљујући њој могуће је потпуније остваривање социјалних потреба, пре свега, потребе за сигурношћу јер обезбеђује биолошки опстанак који је предуслов за радну, правну, имовинску сигурност, за припадањем. Истовремено ова потреба детерминише и персоналне потребе за развојем и самоактуализацијом (Милтојевић, 2001: 86).

Паралелно са расправама о појму квалитета живота, водиле су се и дискусије о индикаторима квалитета живота. Како је сам појам квалитета живота сложен и вишезначан адекватна мера квалитета живота мора бити плурална. Постоји велики број индикатора квалитета живота, при чему се објективни индикатори односе на стање и

квалитет природне компоненте животне средине. Захваљујући развоју науке утврђено је, између осталог, која својства и састав морају да имају вода, ваздух и земљиште да не би угрозили здравствено стање човека и биљну и животињску разноврсност. Али, објективни индикатори односе се и на: становање, величину стана у односу на број чланова домаћинства, његову опремљеност (да ли постоје санитарни услови, од чега је изграђен, којим апаратима за домаћинство је опремљен итд.); физичке услове рада (осветљеност, температура, влажност, бука, испаравања штетних агенаса у производном процесу...); ергономичност при раду; здравље појединца; образовање; безбедност живота и имовине; постојање и посећеност културних институција и места за рекреацију. У објективне показатеље квалитета живота можемо да убројимо и неке економске показатеље, као што су величина дохотка и могућности задовољавања егзистенцијалних и виших потреба. Међутим, постоје разлике у схватању економских, социјалних и културних услова битисања савременог човека. Колики и какав треба да буде степен учествовања у производњи, шта подразумева безбедност при раду и ван њега, како треба проводити ванрадано и слободно време, што зависи од вредносне оријентације како појединца тако и друштва у целини. Зато се поред објективних показатеља при испитивању квалитета живота узимају и субјективни, односно, индивидуално просуђивање о квалитету живота које се везује за појам среће и задовољавање потреба.

Квалитет животне средине – елемент квалитета живота

Квалитет животна средина представља један од индикатора квалитета живота у савременој цивилизацији, јег је уочено да научно-технолошки развој и пораст животног стандарда доводе и до негативних последица у природи и људском друштву. При покушају одређења овог појма мора се поћи од сазнања да је човек природно-друштвено биће обдарено свешћу за чији опстанак су неопходна два наизглед одвојена ентитета природа и друштво, односно да животну средину чине природни елементи, али и елементи које је створио човек својим радом. (Марковић, 2005: 156) Квалитет животне средине најопштије се може одредити као услови који омогућавају несметано функционисање екосистема у биосфери, односно постојање таквих услова и утицаја у животној средини који не угрожавају опстанак било ког живог бића, укључујући и човека.

Природни ресурси, тачније елементи природне компоненте животне средине обезбеђују пре свега човеков биолошки опстанак и омогућавају задовољавање човекових егзистенцијалних потреба, а њен квалитет претпоставља очување еколошке равнотеже у облику који омогућава опстанак и развој човека као биолошког бића, али и

опстанак осталих видова живота. О значају и квалитету сваког елемента природне средине, као и о њиховом утицају на квалитет живота може се говорити понаособ. Квалитет ваздуха утиче на појаву акутних и хроничних обољења респираторних органа, а концентрација загађујућих материја утиче негативно на одвијање основног физиолошког процеса-дисања, радну способност, психу код човека, као и на биљке и животиње. Вода, као и ваздух, представља услов живота. Користи се за пиће, али је и извор хране и минерала, предмет и средство рада, средина живљења за многе живе организме, природно-естетски елемент, место рекреације, извор енергетских ресурса. Самим тим њен квалитет утиче на могућности задовољавања многобројних људских потреба. Међутим, значај воде и њеног квалитета је много већи, због значаја у одвијању биогехемијских процеса на планети. Земљиште је предуслов живота људи, животиња и биљака. Образовало се под деловањем различитих фактора, као што су клима, рељеф, биљни и животињски свет. Осим биохемијског и енергетског значаја, својим физичким, хемијским, географским и топографским особинама директно утиче на здравље човека. Када се говори о квалитету биоценозе (живом свету који егзистира у биосфери, животињама, биљкама и микро-организмима), мисли се пре свега на њихову разноврсност и својства која не нарушавају здравље човека. Зооценоза је веома важна за живот човека јер га храни и одева, а повезаношћу са фитоценозом доприноси одржавању природне равнотеже у биосфери. Фитоценоза је извор хране за животиње и самог човека, извор кисеоника на планети и регулатор воденог режима. Пошто су сви елементи природне средине међусобно повезани, то значи да је разноврсност животињског и биљног света у директној вези са квалитетом абиотичких фактора, а потом од разноврсности биљног света зависи животињски и обрнуто. Истовремено загађење, у једном елементу средине због кружења материје преноси се на остале.

Како човек није само биолошко, већ и психичко и друштвено биће, он има и социјалне и персоналне потребе које се задовољавају у друштвеној средини. Најзначајнији елементи човекове друштвене средине који одређују његов квалитет живота су: друштвени односи, радна средина и средина живљења (насеља). Друштвени односи, најсажетије формулисани представљају повезано понашање људи при чему они заузимају различите положаје једни према другима и ступају у различите односе који могу бити односи толеранције и сарадње, али и сукоба, доминације, нетрпеливости, супротстављања и експлоатације. Односи толеранције и сарадње доприносе адекватнијем задовољавању социјалних и персоналних потреба, пре свега задовољавању потребе за припадношћу, љубављу; уважавањем од стране других и самоактуализацијом. Радна средина је део животне средине и представља укупност материјалних чинилаца процеса ра-

да и међуљудских односа. Квалитет радне средине обухвата квалитет обе њене компоненте – физичке услове рада и социјалну климу. Овако сажето одређена радна средина двојако утиче на квалитет живота. С једне стране утиче на квалитет живота појединца/радника, тј. на квалитет његовог радног живота, а с друге, на природну компоненту животне средине. Индикатори за одређивање квалитета радног живота су: микроклиматски услови радне средине (температура, влажност ваздуха, осветљеност, бука, присутност испарења, зрачења...), ергономичност, приступ раду, корисност рада, опажања и ставови у вези са радом, актери и њихови међусобни односи. У својој укупности они одређују квалитет радног живота. Поред ових елементарних услова рада на задовољство радника и квалитет радног живота утиче и уређење радне средине. Естетско уређење радне средине има за циљ превазилажење суре функционалности радне средине и њеног преображавања у нешто што се доживљава као пријатност, без обзира на врсту рада. За улагања у естетско уређење радне средине можемо рећи да су то улагања у осећања достојанства радника. Међутим, радна средина утиче не само на квалитет радног живота, већ и на квалитет живота ван радног процеса, кроз утицај на квалитет животне средине.

Повезаност радне и животне средине произилази из саме суштине човека и његових особина и потреба које су делимично својствене само њему, а делимично су заједничке са осталим живим бићима. Рад има двоструку улогу. Повезује човека са природом, али га и одваја од ње. Радном делатношћу човек мења природу, прилагођава је својим потребама, истовремено мењајући самог себе. Човек стварајући за себе повољне услове живота, прилагођавајући природу својим потребама, радном делатношћу доводи до таквих поремећаја који угрожавају опстанак живог света на планети. На повезаност квалитета радне и квалитета животне средине, међу првима је указала Међународна организација рада указујући да "индустријска загађења не остају иза фабричке капије и радници треба да постану свесни везе између трајног побољшања квалитета живота и мудрог искоришћавања природних богатстава" залажући се се за увођење "зелене клаузуле" у колективне уговоре. (*МОР Информације*, 1981 и 1990).

Средину у којој човек живи представљају насеља, односно размештај становништва који је условљен географским, климатским, историјским, социјалним и економским чиниоцима. За потребе овог рада користићемо најопштију поделу насеља на сеоска и градска, јер сматрамо да њихова основна обележја: број становника, врста делатности становништва, примена достигнућа науке и технике у радној активности, као и неке културне особености утичу на потребе, начин њиховог задовољавања, и сам квалитет живота укључујући и квалитет животне средине. Основно обележје града представља повећана

концентрација становништва којој доприносе миграциона кретања ка њима као индустријским, здравственим, административним, образовним и културним центрима. Сходно томе градови се шире просторно, при чему се врло често не води рачуна о квалитету земљишта које се користи за стамбена насеља. Они расту и у висину, чиме се губи смисао за складност објекта у датом простору и занемарују потребе за комуникацијом. Односно долази до бројних проблема на антрополошком плану, али и до проблема везаних за природну компоненту животне средине при чему микроклима градова постаје све неповољнија и утиче негативно на квалитет живота (Ђукановић, 1991: 315-355). Село представља други основни тип насеља. Концентрација становништва је много мања, а основна делатност везује се за рад на отвореном простору. Квалитет живота у њему зависи од степена урбанизације, механизације и хемизације процеса производње, стања природне компоненте животне средине и интерперсоналних (комшијских) односа. Степен урбанизације села у смислу побољшавања хигијенских услова живота позитивно се одражава на квалитет живота, али, хемизација процеса производње без претходне едукације произвођача, угрожава не само здравље, па самим тим и квалитет живота пољопривредника и његове породице, већ и шире, здравље становништва (Милтојевић, 2005).

Кратак осврт на значај и утицај појединих елемената животне средине на квалитет живота јасно указује да квалитет животне средине представља сегмент квалитета живота. С тога досадашњем циљу развоја – задовољавање људских потреба – придружује се нови – заштита и унапређење квалитета животне средине. Како прва и друга индустријска револуција нису имале слуха за животну средину потврдила се Беконова теза да је знање моћ, али и Гетеова визија да ће "чаробњаков ученик" ослободити демонске природне силе које ће запретили његовом властитом постојању, те излаз из противуречних тежњи између развоја друштва и заштите животне средине треба тражити у моделима развоја који изискују промене у вредносним системима појединаца, појединачних дрштава и човечанства у целини. Промене у систему вредности треба да допринесу другачијем конципирању система потреба, образаца потрошње и понашања јер како је Аристотел давно написао: богат човек није само онај који има пуно, већ и онај који има мале прохтеве. На тај начин успоставио би се динамички склад између трију компонената "што улазе у појам квалитета живота: између материјалних добара, нематеријалне потрошње и квалитета животне средине" (Чобелић, 1991: 372). Усаглашавањем циљева развоја друштва и начина њиховог остваривања, кроз остваривање склада у међуделовању екологије и технологије, екологије и економије и екологије и политике могуће је у савременом друштву и његовом развоју остварити виши квалитет живота.

Одрживи развој и квалитет живота

Развој савремене цивилизације потврдио је Блохв став да напредак поред бољитка подразумева и извесне губитке и регресију. Ово становиште показује се исправним ако се има у виду тријада: научно-технолошки развој – животна средина – квалитет живота (Милтојевић, 2005: 142). Уочено је да брз научно-технолошки развој и антропоцентрични поглед на свет који је условио, поред осталих узрока, профитерски индустријализам и "ирационалну, патолошку потрошњу" (Печујлић, 1991: 119) доводи до квантитативног раста, али и до угрожавања животне средине. Квантитативни напредак је "неразборит и деструктиван јер неминовно конфронтира људе са природном средином" (Marković, 1990: 133), што даље узрокује девастације природних услова и трагично нарушавање биолошке и духовне равнотеже човека. (Рихта и сар., 1974: 184) Концепција квантитативног економског раста доприносила је само побољшању животног стандарда, али не и квалитету живота. Последење деценије двадесетог века "су показале да срећа народа не зависи само од економског раста и уживања материјалних добара" (Мајор, 1991: 31), тако да је данас све присутније схватање да развој подразумева много више од производње и потрошње. Као сложен и вишезначан процес у савременим условима обухвата бројне појаве друштвеног живота и измењена је како његова стратегија, тако и његова дефиниција. Развој се схвата као "солидан напредак свих људи и сваког човека", при чему се апострофира квалитет који "је заслужан за највећа остварења напретка човечанства" (Мајор, 1991: 69), а не квантитет. Побољшање квалитета људског живота, а не нагомилавање материјалних добара је циљ развоја савремене епохе, те се чине напори за изнаглажењем модела развоја који би водио рачуна о свим елементима који у својој укупности одређују квалитет живота.

Трагајући за моделом развоја који ће довести до подизања нивоа квалитета живота настају концепти који покушавају да сагледају однос између раста и глобалних обележја савремене цивилизације на једној и заштите животне средине, на другој страни. Прве покушаје базиране на опсежним научним анализама налазимо у пет или како неки сматрају шест извештаја Римског клуба (Ц. В. Форестера, Д. Х. Мидоуза, М. Месаровића, Ј. Тинбергена, Е. Ласла и Д. Габора). Паралелно се и на међународном нивоу у оквиру Организације уједињених нација чине напори за изнаглажењем модела даљег развоја, јер за човеково благостање и достојан живот, неопходни су задовољавајући природни и дрштвени услови живота (*Декларација Конференције УН о човековој средини у Стокхолму*, 1972). Прокламујући право на живот и залажући се за продубљивање сазнања и деловање са више мудрости чиме се обезбеђују бољи услови живота нама самима, али и потомству, у Декларацији се истиче да је потребно "користити

достигнућа науке и технике у оквиру њиховог доприноса економском и социјалном развоју, с циљем да се открију, избегну или ограниче опасности које угрожавају средину" (Исто). У наредним годинама није дошло до побољшања квалитета живота на глобалном нивоу, а проблеми на антрополошком плану, као и у природној компоненти животне достигли су такве размере да се доведи у питање даљи развој савремене цивилизације, њен опстанак и опстанак саме планете. Светска комисија за животну средину (Брунтлендова комисија), у свом извештају под називом *Наша заједничка будућност* (1987) указује на опасност по људе и планету од политике економског раста без вођења рачуна о заштити природне компоненте животне средине и предлаже нови модел развоја – sustainable development/одрживи развој. У Извештају су потенцирана два основна питања: прво, како будућим генерацијама обезбедити услове који неће бити гори од услова у којима данас живимо и друго, како се у земљама у развоју ситуација може променити, када погоршавање опште еколошке ситуације захтева увођење све оштријих стандарда у привреди. Комисија је дефинисала одрживи развој као развој који задовољава потребе садашњих и не доводи у питање способност будућих генерација да задовоље своје потребе.

Суштину одрживог/усклађеног развоја чини поглед на свет заснован на бризи о могућностима задовољавања потреба будућих генерација. Заговорници инсистирају на развоју који се не суочава са садашњим тренутком битисања, већ са будућношћу. Идеја одрживог развоја има три основна полазишта: прво, људска бића имају право на здрав и продуктиван живот у хармонији са природом; друго, државе имају суверено право да користе природна богатства сходно својој концепцији развоја, али на начин да тиме не штете животnoj средини других земаља и треће, ради бољег решавања еколошких проблема неопходна је међународна сарадња. Прокламовање интергенерацијске једнакости подразумева заправо баланс између могућности задовољавања потреба и развоја садашњих и будућих генерација, право на здрав и продуктиван живот у хармонији са природом и право на развој.

Реализација модела одрживог подразумева трагање за начином да се усклади економски, еколошки, политички и културни развој, уз поштовање различитости цивилизација које егзистирају и потребама заштите и унапређења животне средине, односно између привредног раста, социјалне правде и здраве животне средине. Индикатори одрживог развоја који су сврстани у четири групе, могу се посматрати и као показатељи квалитета живота јер на својеврстан начин указују на могућности задовољавања еколошких, егзистенцијалних, социјалних и персоналних потреба. Социјални индикатори одрживог развоја указују на социјалну правду (сиромаштво и равноправност полова), здравље (стање ухрањености, морталитет, сани-

тарне услове, воду за пиће, здравствену заштиту), образовање (ниво образовања и писменост), становање (услове становања), безбедност (криминалитет) и становништво (популационе промене); економски се односе на економску структуру (економске перформансе, трговину финансијски статус) и потрошњу и производњу (коришћење енергије, сировина, отпад, транспорт); институционални обухватају сет индикатора који се односе на укључивање животне средине и развоја у доношење одлука, на потенцијални научни кадар за остваривање одрживог развоја, националне механизме и међународну сарадњу на изградњи капацитета земаља у развоју, међународне институционалне споразуме, међународне законске инструменте и механизме, информисање у функцији доношења одлука и јачање улоге значајних друштвених група, а индикатори животне средине односе се на атмосферу (климатске промене, уништавање озонског омотача, квалитет ваздуха), земљиште (пољопривреду, шуме, настајање пустиња, урбанизацију), океане, мора и приобаља (приобалне зоне и риболов), воде (количине и квалитет вода) и биодиверзитет (екосистеме и врсте флоре и фауне) (*Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, 2001).

Остваривањем модела одрживог развоја могуће је остварити виши квалитет живота кроз усаглашавање социјалних и економских програма са еколошким законитостима. Наравно, за постизање овог циља, неопходна је промена у вредносним системима и усвајање моралних начела, која су најбоље изражена кроз девет принципа етичког хуманизма: достојанство и аутономија индивидуе (који представљају централне вредности); толеранција, али не баш сваке врсте људског понашања, пре свега не понашања које води распламсавању фундаментализма; хуманистичка одбрана етике изврсности; одговорност али и осећање дужности према другима; веровање у врлине саосећања и пажње као основе за етичко понашање; морално образовање за децу и младе; употребљавање разума при обликовању етичких судова; припремљеност за мењање етичких принципа и вредности у контексту текуће стварности и очекивање будућих промена; спремност за поштовање етичких принципа (Курц и др., 2001: 29-33). Одрживи развој и принципи етичког хуманизма повезује настајање да се вековни егоизам замени алтруизмом и пружају могућности за задовољавање потреба садашњих и будућих генерација.

Закључак

Одрживи развој, као опште прихваћени модел развоја на глобалном нивоу, у први план ставља задовољавање потреба и превазилажење конфликта између задовољавања традиционалних економских и еколошких потреба, односно усклађивање економије и екологије (могућности и капацитета биосфере). Као усклађен, континуа-

лан, уравнотежен, односно трајно могућ развој треба да изрази друштвену и човекову потребу за развојем који би обезбедио веће благостање али не би доводио до нарушавања еколошке равнотеже у животној средини на начин да будуће генерације имају мање шансе за опстанак од садашњих. То је развој који омогућава унапређивање техничко-технолошке основе рада, пораст друштвеног богатства и благостања људи уз истовремено очување животне средине за опстанак садашњих и будућих генерација. Одрживост не означава статус кво, већ трагање за начинима да се побољшају услови живота у заједници, јачањем веза између економије, окружења и друштва. Могуће га је остварити кроз одрживу економију, одрживо коришћење енергије и одрживе индустријске активности, чиме је дата основа за даљи развој који подразумева не само увећавање профита, већ и хуманизацију радне и животне средине.

Прихватање овог модела развоја који решава дугогодишњу дилему: очување природе или задовољавање материјалних потреба, наметнула је и потребу редефинисања вредносних система, у којима прво место треба да заузму поштовање живота и задовољавање аутентичних људских вредности, уз постојање свести о месту, улози и одговорности човека у свет који га окружује, а не профит и поседовање материјалних добара. Јер, како је писао владика Николај Велимировић: Ако си богат само оним што лопови могу украсти и мољци појести, су чим ћеш остати, ако лопови збиља украду и мољци поједу?

Литература

- Dictionary of Sociology*, (1998), Oxford University Press.
 Ђукановић, М. (1991), *Еколошки изазов*, Елит, Београд.
Environment and the World of Work (1990), International Labour Conference, 77th session, Report of the Director-General (Part I), Geneva.
Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies (2001), United Nations Commission on Sustainable Development.
 Курц П. и др. (2000), *Хуманистички манифест 2000*, "Филип Вишњић", Београд.
 Szalai, A. (1980), Meaning of Comparative Investigation of the Quality of Life, у *The Quality of Life*, Comparative studies International Sociological Association, ISA SAGE Publication, inc. South Beverly Drive.
 Lay, V. (1991), Kvalitet života stanovništva Hrvatske, *Sociologija*, 3.
 Мајор, Ф. (1991), *Сутра је увек касно*, Југословенска ревија, Београд.
 Маклярский, М. Б. (1995), Устойчивое развитие и экологические потребности, *СОЦИС*, Но.4.
 Марковић, Ж. Д. (2005), *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
 Marković, M. (1990), The development vision of socialist humanism, у књизи: *Ethics of Environment and Development*, Belhaven Press, London.
 Маркович, Ж. Д. (1998), *Социјална екологија и качество жизни*, Издательство МНЭПУ, Москва.
 Maslow, A. (1982), *Мотивација и личност*, Нолит, Београд.

- Milbrath, W. L. (1979), *Indicateurs de la qualite de l'environnement*, Rapports et documents de science sociales, N. 38, UNESCO.
- Милтојевић, В. (2001), *Еколошка култура и квалитет живота*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Ниш
- Милтојевић, В. (2005), *Еколошка култура и развој села*, саопштење.
- Милтојевић, В. (2005), *Еколошка култура*, Факултет заштите на раду, Ниш.
- Moles, A. Белешке о концепту "квалитета живота", Зборник међународне конференције *Наука и друштво*, том II, Београд,
- Моисеев, Н. Н. (1995), *Историческое развитие и экологическое образование*, Издательство МНЭПУ, Москва.
- McCall, S. (1975), *Quality of Life, Social Indicators Reserarch*, 2.
- Недељковић, М. (1997), *Нови дух образовања*, Просвета, Београд.
- Our Common Future* (1987), World Commission on Environment an Development – WCED, Oxford University Press, Oxford.
- Печулић, М. (1991), *Савремена социологија*, НИУ "Службени лист", Београд.
- Пушић, Ј. (2001), *Одрживи град: ка једној социологији окружења*, НОВА175, Београд.
- Рихта Р. и сар. (1974), *Цивилизација на раскрићу*, Комунист, Београд.
- Gradier, G. (1976), *A proposse de la qualite de la vie*, UNESCO, Paris.
- Фром, Е. (1971), *Човјек за себе*, Напријед, Загреб.
- Хелер, А. (1981), Теорија и пракса: њихов однос према људским потребама, *Трећи програм*, Радио Београд, 50.
- Чобелић, Н. (1991), Друштвено економски аспекти заштите животне средине, зборник радова *Проблеми науке у будућности*, Српска академија науке и уметности, Београд.

Vesna Miltojević, Niš

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND QUALITY OF LIFE

Summary

Environmental crisis, as a fundamental trait of modern civilisation, endangers the fulfilment of numerous human needs, their further development and even existence. The first and the second industrial revolutions turned a blind eye at environmental issues; consequently, in the second half of the twentieth century, it was pointed out that the disturbance of eco-balance was a consequence of poor synchronisation between the technological, social and biological spheres. Therefore, attempts were made at possible ways to overcome the problem and solve the society/nature "conflict". Raising the ecological awareness of a society expands the array of ecological necessities, which are in opposition to traditional economic necessities for the accumulation of material wealth and production which neglects the living environment. Among other things, the paper shows that the goal of the generally-accepted development model – sustainable development – is not only protection of the living environment but also improvement of the quality of life, because it advocates the fulfilment of both present and future generations' needs.

Key Words: Ecological Necessities, Quality of Life, Quality of the Living Environment, Quality of the Working Environment, Sustainable Development